

Natalia POPUȘOI,

lector superior al Catedrei procedură penală
și criminalistică a Academiei „Ștefan cel Mare „ a MAI,
master în drept, doctorand

PROCEDURA REPARĂRII PREJUDICIULUI CAUZAT PRIN ACȚIUNILE ILICITE ALE ORGANELOR DE URMĂRIRE PENALĂ, ALE PROCURATURII ȘI ALE INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI

Legislația procesual-penală a Republicii Moldova stabilește cu certitudine modul, condițiile, temeiurile de reparare a prejudiciului cauzat persoanelor fizice sau juridice ca urmare a acțiunilor ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești.

Aceste prevederi ale legislației naționale confirmă faptul că Republica Moldova, în activitatea sa de dezvoltare a statului de drept, s-a aliniat valorilor, principiilor și normelor recunoscute ale dreptului internațional, care protejează drepturile și libertățile fundamentale ale omului [3,217].

La 13 iulie 1995 Republica Moldova a devenit membru cu drepturi depline al Consiliului Europei și prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova din 24 iulie 1997 au fost ratificate Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale (în continuare CEDO), încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950, și protocoalele adiționale nr.1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 și 11 care au intrat în vigoare pentru Republica Moldova la 12 septembrie 1997 (cu excepția Protocolului nr.6 care intră în vigoare din octombrie 1997, Protocolul 7 – în vigoare din 1 decembrie 1997 și Protocolului nr.11 – în vigoare din 1 noiembrie 1998).

Aderînd la CEDO, Republica Moldova și-a asumat obligația de a garanta protejarea drepturilor și a libertăților proclamate de CEDO ale tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția sa.

Art.4 din Constituția Republicii Moldova stipulează imperativ că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.

La 2 martie 1992 Republica Moldova a devenit membru de drept al Organizației Națiunilor Unite, prin acceptarea Cartei ONU, asumându-și obligația de a executa rezoluțiile adoptate de Adunarea Generală. Rezoluția Adunării Generale a ONU din 29 noiembrie 1985 cu privire la Declarația principiilor fundamentale ale justiției pentru victimele infracțiunilor și abuzurilor de putere recomandă guvernelor de a perfecționa căile și mijloacele de protejare a victimelor atât la nivel național, cât și în baza cooperării internaționale (pct.7).

Potrivit acestei Declarații, guvernele statelor trebuie să ia măsuri pentru acordarea compensațiilor financiare victimelor infracțiunilor (pct.12), iar în caz de

necesitate, să contribuie la crearea unor fonduri, din care, în cazul când infractorul se află în incapacitate financiară, statul să repare prejudiciul material cauzat victimei (pct.13 și pct.14).

Din cele expuse putem conchide că atât în baza dreptului internațional, cât și național statul își asumă obligația de a garanta prin intermediul organelor sale protecția proprietății indiferent de forma acesteia, de orice atentat asupra ei.

Din prevederile Constituției Republicii Moldova (art.4 alin.2) precum și din hotărârea Curții Constituționale nr.55 din 14 octombrie 1999 „Privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova”, rezultă că CEDO constituie o parte integrantă a sistemului legal intern și respectiv urmează a fi aplicată direct ca oricare altă lege a RM cu deosebirea că CEDO are prioritate față de restul legilor interne care îi contravin.

De menționat că sarcina primordială cu privire la aplicarea Convenției revine instanțelor naționale și nu Curții Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg. Astfel, în cazul judecării cazurilor instanțele de judecată urmează să verifice dacă legea sau actul care urmează a fi aplicat și care reglementează drepturi și libertăți garantate de CEDO, sunt compatibile cu prevederile acesteia, iar în caz de incompatibilitate, instanța va aplica direct prevederile Convenției, menționând acest fapt în hotărârea sa.

Concomitent, se va ține cont de faptul că prevederile Convenției și ale protocoalelor sale sunt obligatorii pentru Republica Moldova doar din momentul intrării lor în vigoare pentru RM, adică de la 12 septembrie 1997. Astfel, normele Convenției se extind doar asupra încălcărilor (pretinselor încălcări) ulterioare acestei date și nu pot avea efect retroactiv. Aceasta nu se extinde însă asupra încălcărilor (pretinselor încălcări) care au un caracter continuu. Aceste din urmă încălcări sunt acele stări de fapt și de drept care au început înainte de 12 septembrie 1997 și au continuat și după această dată [4].

În special, art. 5 paragraf 5 al Convenției, care prevede drepturile la libertate și siguranță, stipulează că „orice persoană care este victimă unei arestări sau a unei dețineri în condiții contrare dispozițiilor acestui articol are dreptul la reparații”.

Este important faptul că răspunderea juridică pentru acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, procuraturii și ale instanțelor judecătorești o poartă statul, deoarece organele indicate sunt create de stat și activează în numele statului

În primul rând, Legea fundamentală a RM în art. 53 alin.(2) prevede: „Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești.”

Unul din principiile de bază ale procesului penal, prevăzut de art.23, stabilește asigurarea drepturilor victimei în urma infracțiunilor, abuzurilor de serviciu și erorilor judiciare.

Persoana achitată sau în privința căreia s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală ori încetarea urmăririi penale pe temei de reabilitare are dreptul să fie repusă în drepturile personale pierdute, precum și să fie despăgubită pentru prejudiciul care i-a fost cauzat.

Codul de procedură penală, în Capitolul X Titlu II, stabilește procedura de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor judecătorești.

Conform prevederilor art.524 CPP, „Persoanele cărora, în cursul procesului penal, prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală sau ale instanțelor judecătorești, li s-a cauzat un prejudiciu material sau moral au dreptul la despăgubire echitabilă în conformitate cu prevederile legislației cu privire la modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală și ale instanțelor judecătorești. ”

Acțiunea pentru repararea prejudiciului poate fi inițiată în termen de un an de la data devenirii definitive sau, după caz, irevocabile a hotărârii judecătorești sau a ordonanței organului de urmărire penală, prin care a fost constatat caracterul ilicit al acțiunii procesuale respective, al urmăririi penale sau al condamnării, care au dus la prejudiciu.

Condițiile și modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală și ale instanțelor judecătorești sunt prevăzute de Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de cercetare penală ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești din 25.02.1998 (Monitor Oficial al Republicii Moldova nr.50-51 din 04.06.1998).

Pentru repararea prejudiciului material sau moral prevăzut de articolul comentat se cere a fi întrunite cumulativ următoarele condiții: 1) fapta ilicită sau eroarea judiciară; 2) legătura causală între prejudiciul și acțiunile ilegale ale organelor de urmărire penală și ale instanțelor judecătorești; 3) existența a unui act de reabilitare sau a unui act prin care s-a constatat ilegalitatea acțiunilor organelor judiciare.

Cazurile ce acordă dreptul la reparație sunt:

- reținerea ilegală, aplicarea ilegală a măsurii preventive, arestării preventive, tragerea ilegală la răspundere penală, condamnarea ilegală;

- efectuarea ilegală, în cazul urmăririi penale ori a judecării cauzei penale, a percheziției, ridicării, punerii ilegale sau a sechestrului averii, eliberării ilegale din lucru (funcție), precum și a altor acțiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice (de exemplu, aplicarea măsurilor procesuale de constrângere prevăzute de titlul V al prezentului Cod, precum și efectuarea examinării corporale, sechestrării corespondenței poștale și interceptării comunicărilor, înregistrării de imagini, internării medicale pentru efectuarea expertizei);

- supunerea ilegală la arest administrativ ori la muncă corecțională, confiscarea ilegală a averii, aplicarea ilegală a amenzii (când s-a dispus aplicarea unei sancțiuni administrative în legătură cu încetarea procesului penal conform articolului 332 alineatul (2), fie aplicarea ilegală a amenzii sau a închisorii contravenționale în legătură cu încetarea procesului penal cu liberarea de răspundere penală, cu tragerea la răspundere administrativă conform articolului 55 din Codul penal și articolului 332 alineatul 1;

- efectuarea măsurilor operative de investigații cu încălcarea prevederilor legislației;

- ridicării ilegale a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, ștampilelor, precum și a blocării conturilor bancare [6].

Dreptul la repararea prejudiciului cauzat în cursul procesului penal sau în legătură cu pornirea procesului penal apare în cazul

- pronunțării sentinței de achitare.

Conform articolului 390 (precum și a deciziei în apel de achitare conform articolului 415, deciziei în recurs de achitare conform articolului 435 sau articolului 449, deciziei [hotărârii] de achitare în legătură cu soluționarea recursului în anulare conform articolului 457, sentinței de achitare a instanței de revizuire conform articolului 464). Totodată, urmează a fi considerat act de reabilitare și sentința de încetare emisă până la cercetarea judecătorească în condițiile articolelor 332, 350 pentru următoarele temeuri: 1) fapta nu este prevăzută de legea penală; 2) fapta nu întrunește elementele unei infracțiuni și nici nu constituie contravenție administrativă; 3) există cel puțin una din cauze, prevăzute de articolul 35 din Codul penal, care înlătură caracterul penal al faptei [5,700].

– scoaterii persoanei de sub urmărire penală în conformitate cu articolul 284 CPP.

În cazul unei achitări sau scoaterii de sub urmărire penală parțială persoana va obține reparații dacă se va constata de către instanța de judecată că limitările aduse în procesul penal persoanei fizice au fost aplicate numai în legătură cu cercetarea infracțiunii pentru care a fost scos de sub urmărire penală sau achitat, neavând legătură cu fapta pentru care a fost condamnat.

Prejudiciul cauzat se repară integral, indiferent de culpa persoanelor cu funcții de răspundere din organele de urmărire penală sau din instanțele judecătorești [5,701].

Potrivit articolului 5 al Legii din 25.02.1998, persoanei fizice sau juridice i se repară sau i se restituie:

1. salariul și alte venituri provenite din muncă, ce constituie sursa ei principală de existență, de care a fost privat în urma acțiunilor ilicite;
2. pensia sau indemnizația a cărei plată a fost sistată ca urmare a arestului ilegal și ținerii sub arest;
3. averea (inclusiv depunerile bănești și dobânzile aferente, obligațiile împrumuturilor de stat și câștigurile aferente) confiscată ori trecută în venitul statului de către instanța judecătorească sau ridicată de către organul de urmărire penală, precum și averea sechestrată;
4. amenzile percepute ca urmare a executării sentinței judiciare și cheltuielile de judecată suportate de persoana fizică în legătură cu acțiunile ilicite;
5. sumele plătite de ea pentru asistență juridică;
6. cheltuielile pentru tratamentul, tratament determinat de aplicarea față de aceasta a unor acțiuni ilicite (a maltratării);
7. sumele echivalente prejudiciului moral cauzat acesteia;
8. cheltuielile efectuate în legătură cu chemările la organul de urmărire penală sau în instanța judecătorească.

Prejudiciul moral cauzat persoanei fizice prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală și ale instanțelor judecătorești se repară în modul stabilit de legislația civilă. Astfel, Codul civil (articolele 1422-1424) prevede condițiile, mărimea și termenul de prescripție a reparării prejudiciului moral [6]. Prejudiciul moral reprezintă totalitatea de suferințe morale și fizice, cauzate prin încălcarea drepturilor patrimoniale și nepatrimoniale ale persoanei vătămate [3,226].

Prejudiciul moral se repară indiferent de existența și întinderea prejudiciului

patrimonial potrivit art. 1422 alin.(2) Cod civil. Mărimea compensației pentru prejudiciul moral se determină de către instanța de judecată în funcție de caracterul și gravitatea suferințelor fizice și psihice cauzate persoanei vătămate, de gradul de vinovăție a autorului prejudiciului, dacă vinovăția este o condiție a răspunderii, și de măsură în care această compensare poate aduce satisfacție persoanei vătămate conform art. 1423 alin.(1) Cod civil.

Cum am menționat mai sus încălcarea prevederilor privind libertatea și inviolabilitatea persoanei poate atrage răspundere penală, iar prejudiciu cauzat persoanelor în urma încălcării acestor drepturi este recuperabil în baza Legii privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești nr. 1545-XIII din 25.02.1998.

Din păcate, s-au constatat cazuri când colaboratorii organelor de ocrotire a normelor de drept, abuzând de împuternicirile sau în virtutea altor motive, încalcă prevederile legislației procesual-civile și procesual-penale, cauzând cetățenilor prejudiciu moral, material și fizic. Astfel, cetățenii sunt nevoiți să se plângă de reținere ilegală, aplicarea puterii fizice, tortură, obținerea declarațiilor pe cale de înșelăciune, forțare etc.

Dar nu toate persoanele care au suferit de acțiunile ilegale ale organelor de drept știu de existența unor metode legale de reparare a prejudiciului cauzat de organele de urmărire penală, procuratură și instanța judecătorească.

Cu toate acestea, monitorizarea de către Comitetul European pentru Prevenirea Torturii (CPT) a depistat multiple cazuri de aplicare a torturii față de persoanele aflate sub urmărire penală, pe care le-a consemnat în rapoartele sale către Guvernul Republicii Moldova și a propus luarea de măsuri atât practice, cât și legislative, pentru excluderea lor. Asemenea cazuri sunt înregistrate de către Comitetul Helsinki în desfășurarea activității sale specifice. Analiza arată că, deși cauzele ce generează aplicarea torturii de către unii colaboratori ai organelor de urmărire penală sunt diferite, cele mai principale rămân totuși, cele mai vechi: imperfecțiunea legislației penale și procesual-penale, a sistemului și administrării instituțiilor de reținere și arest.

Marea majoritate a încălcărilor drepturilor fundamentale au loc în cadrul efectuării urmăririi penale. Ofițerii de urmărire penală și procurorii admit acțiuni ilegale, încalcă inviolabilitatea vieții private în privința persoanelor bănuite, învinuite sau inculcate de comiterea unei infracțiuni.

În contextul investigării evenimentelor, care au avut loc în mun. Chișinău în perioada 06 – 07 aprilie 2009, Procuratura Generală și subdiviziunile teritoriale au efectuat investigații, care, convențional, pot fi plasate în două categorii și anume:

1. cercetarea infracțiunilor de dezordini în masă, soldate cu devastarea clădirilor Parlamentului și Președinției Republicii Moldova de către persoane din rândurile protestatarilor, jafuri etc. (art. art. 285, 187 Cod penal);
2. cercetarea infracțiunilor săvârșite de către reprezentanții autorităților publice contra protestatarilor și altor persoane, catalogate ca atare drept exces de putere, tortură etc. (art. art. 328, 3091 Cod penal).

În contextul investigării faptelor ilicite din a doua categorie convențională – cele săvârșite de reprezentanții autorităților publice contra protestatarilor și altor persoane, luate drept participanți la dezordini în masă -, se constată următoarele:

Conform datelor oficiale ale Procuraturii generale, au fost înregistrate și examinate, în special de procuratura militară Chișinău și procuratura mun. Chișinău, 107 sesizări cu privire la infracțiuni, dintre care în 26 cazuri procurorii s-au autosezizat și au început investigațiile în lipsa plângerilor cetățenilor.

Din numărul total al plângerilor, în 49 cazuri au fost pornite dosare penale, inclusiv în 28 cazuri s-a dispus începerea urmăririi penale în baza art.309/1 Cod penal (tortura):

- într-un caz, în baza autosesizării procurorilor, s-a dispus începerea urmăririi penale în baza art.328 alin.(3) lit.b) Cod penal pe faptul excesului de putere și depășirii atribuțiilor de serviciu din partea unor persoane cu funcții de răspundere din cadrul MAI, inclusiv ale BPDS „Fulger”, colaboratorii căruia au aplicat violența fizică asupra mai multor persoane în noaptea de 7 spre 8 aprilie în centrul capitalei. Pentru moment, această cauză este instrumentată de către Procuratura Generală;

- în două cazuri s-a dispus pornirea urmăririi penale în baza art.328 alin.(3) lit.c) Cod penal pe acțiunile factorilor de decizie ai CPs Buiucani pentru acte de violență și reținerii ilegale și pe faptul maltratării cet. V în incinta CGP Chișinău fiindu-i cauzate suferințe fizice și psihice;

- pe un caz s-a dispus începerea urmăririi penale în baza art.152 alin.(2) lit.e) Cod penal;

- pe un caz s-a dispus începerea urmăririi penale în baza art.187 alin.(4) Cod penal;

- pe un caz s-a dispus începerea urmăririi penale în baza art.151 alin.(4) Cod penal (vătămarea intenționată gravă a integrității corporale care a dus la decesul persoanei) pe faptul decesului cet.V.;

- pe un caz s-a dispus pornirea urmăririi penale în baza art.art.27, 145 alin. (2) lit.m) Cod penal pe faptul tentativei de omor comisă la 08.04.2009 aproximativ la orele 01.00 de către un colaborator de poliție cu fața mascată, presupus a fi din BPDS „Fulger” care a îndreptat arma din dotare de tip pistol mitralieră „AK” și a tras o rafală asupra automobilului cet. Murzac de model BMW care s-a oprit în intersecție pentru a ceda trecerea grupului de polițiști, care se deplasa pe bulevardul Ștefan cel Mare. Drept rezultat, trei gloanțe au lovit automobilul, deteriorându-l prin spargerea capotei din față și a parbrizului. Cazul este investigat de către Procuratura Generală.

Din numărul total al cauzelor penale, 14 dosare în privința a 25 de colaboratori de poliție (în baza art. 328 Cod penal 4 cauze în privința a 11 polițiști, în baza art.328 și 187 Cod penal – o cauză penală în privința unui polițist, în baza art.327 și 332 Cod penal – o cauză penală în privința a doi colaboratori de poliție, iar în baza art.309/1 Cod penal – 8 cauze penale în privința a 11 colaboratori de poliție) au fost finalizate și expediate cu concluzii de învinuire în judecată, unde se află până la moment în stadiu de examinare.

Totodată, pentru moment în stadiu de finisare se află 3 cauze în privința a 9 colaboratori de poliție cărora le-a fost înaintată deja învinuirea și după încheierea procedurilor legale într-un termen redus urmează a fi expediate în judecată.

În afară de aceasta, Procuratura Generală investighează într-un dosar aparte pornit în baza art. 329 alin.(2) lit. lit. a) și b) Cod penal (neglijența în serviciu, soldată cu decesul unei persoane, cu alte urmări grave) acțiunile ex-ministrului Afacerilor Interne

și a ex-comisarului mun. Chișinău, care nu au luat măsurile corespunzătoare și au tolerat acțiunile ilegale ale subalternilor lor legate de aplicarea nejustificată a forței fizice și reținerea ilegală a cetățenilor. Urmărirea penală se află în faza de finalizare.

Concomitent, procuratura mun. Chișinău a dispus pornirea urmăririi penale în patru cauze privind acțiunile neglijente (art. 329 alin. (1) Cod penal) ale factorilor de decizie din cadrul a patru comisariate de poliție din mun. Chișinău (Comisariatul general de poliție, comisariatele de poliție sect. sect. Ciocana, Buiucani, Centru), care au admis cazuri de tortură și de aplicare neîntemeiată a forței fizice în incinta unităților teritoriale ale poliției.

În concluzie, trebuie de menționat că în Republica Moldova se desfășoară în continuare reforma judiciară și de drept, care a cuprins reorganizarea sistemului judecătoresc, a procuraturii și organelor de urmărire penală, a avocaturii, urmând a fi perfecționat și sistemul penitenciar. Au fost operate schimbări pozitive în legislația națională, în special, cea de drept penal și de procedură penală. Dar pentru aducerea legislației naționale cât mai aproape de standardele convențiilor și tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, consider necesar ca articolul 524 CPP să fie completat cu un nou alineat: „În cazul în care bănuitul, învinuitul, inculpatul, partea vătămată sau reprezentanții lor legali, partea civilă, partea civilmente responsabilă sau reprezentanții acestora, martorul va declara că este victima unui act de tortură sau despre aceasta va declara o persoană terță, acțiunile de urmărire penală, precum și activitatea operativă de investigații cu participarea victimei acestui act”. Totodată, modificări similare se mai propun la Legea nr1545-XIII din 25.02.1998.), articolul 1 care se referă la condițiile care acordă dreptul persoanei prejudiciate la repararea daunei materiale sau morale.

Referințe bibliografice:

1. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor și a Libertăților Fundamentale ale Omului (4.11.1950), Ed. Biroului de Informații al Consiliului Europei în Moldova, Chișinău, 2002.
2. Constituția Republicii Moldova, 29 iulie 1994, Monitorul Oficial al RM din 12.08.1994.
3. V. Zubco, M. Avram, M. Gheorghita, *Protecția drepturilor omului la aplicarea măsurilor procesuale de constrângere*, Ed. ARC, 2006.
4. Hotărârea CSJ „Privind aplicarea în practică de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, nr. 17 din 19.06.2000.
5. I. Dolea, D. Roman, Iu. Sedlechi, *Comentariu la CPP*, Ed. Cartier Juridic, 2005.
6. Legea RM cu privire la modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești, nr.1545-XIII din 25.02. 1998, Monitorul Oficial al RM nr.50-51/359 din 04.06.1998.
7. Doina Ioana Străisteanu, avocat-stagiatar, colaborator științific la Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului, Dumitru Băluța, avocat, expert în problemele Drepturile Omului în Moldova, Unele aspecte legislative de contracararea torturii în practica înfăptuirii justiției.
8. www.procuratura.md.